

KARİZMA VE ATATÜRK'ÜN ÖNDERLİĞİNDEKİ GELİŞİMİ

Prof. Dr. İnal Cem AŞKUN (MBA)

Toplumlarda ayırım (fark) çok kez, örgütlerdeki veya örgüt dışındaki sorunlara (meykilere), bu sorunları üzerinde bulunduran kişilere ve söz konusu kişilerin toplum düzenini yeniden kurmak, değiştirmek ya da şimdiki durumunu sürdürmek konusunda kendi yetilerince (kapasitelerince) koydukları kurallara göre yapılır. Toplumdaki bireylerde zaman zaman olağan ve olağanüstü olayların arkasında, bunları yöneten birtakım güç, ilke ve erkleri arama eğilimi görülür ki, bu eğilim onları, her zaman koşullarına uyup, izledikleri "üstün" bir ortamın içine iter. Genellikle özen ve saygı kendisini, doğa ya da toplum düzeni ile bireysel eyleme biçim verici kural kalıplarında belli eden bu "üstün" güçlere gösterilir. Kurumların, sorunların, kişilerin, kural ve simgelerin (sembollerin) söz konusu "üstün" güç ve erklerle bağlanarak anlaşıldığı ya da inanç beslendiği durumlar, "karizmatik" özellik taşıyan bir olguyu betimler (tasvir eder).¹

Tanınmış Alman toplum bilimcisi (sosyoloğu) M a x W E B E R bireysel özgürlük ve yaratıcılık sorunu üzerindeki çalışmalarını "karizma" kavramı içinde toplamaya çaba göstermiştir. WEBER *karizmayı* tanımlarken, aşağıdaki anlatım biçimini kullanmıştır²:

"Bireyi, görülegelen (alelâde) öteki insanlardan ayıran ve onu doğa üstü, insanüstü veya en azından ayırık (istisnai) özellikler kazanmış bir kimse olarak tanımaya yol açan belli bir kişilik niteliği"

1920'lerde *MAX WEBER'in Wirtschaft und Gesellschaft* adlı yapıtında konuyu ilk kez dizgeli (sistematik) biçimde ele alışından bu yana *karizma* kavramı sadece sosyal bilimlerle sınırlı bir alanda kullanılır.

1 EDWARD SHILS, "Charisma" derleyen: DAVID L. SIEIS International Encyclopedia of the Social Sciences, Macmillan Co., NewYork, 1968, C. 2, s. 386.

2 S.N. EISENSTADT, Max Weber: On Charisma and Institution Building, The University of Chicago Press, Chicago, 1968, s. XIII.

mıştır. Bunun nedeni ise, kavramın anlam ve uygulamasında köklü anlaşmazlıkların olmasıdır.

WEBER'e göre karizmatik yetke (otorite); bireyin "doğa üstü, insanüstü ve olağanüstü güçlere"³ ilişkin savının (iddiasının), başkalarınca "olağanüstü karışıklıkta veya belirsizlik durumlarında başarı"⁴ elde etmekte sağlam bir çıkar yol olarak benimsenip, onaylanmasıyla ortaya çıkar. Böylece, önderin yetkisi ve programı özellikle "günlük alışılmış işleyişin (rutinin) dışında ve hem ussal (rasyonel), hem geleneksel yetkinin karşısında kalır. Her ikiside geçmiş reddeden ve devrimci bir gücü temsil eden karizmatik yetkinin yanında, günlük alışılmış işleyişin kontrol biçimleri olarak kalır"⁵. Bu anlamda "her karizmatik önder yeni yükümler telkin eder, getirir veya ister". Aynı zamanda önder, "günlük alışılmış (rutin) yaşantıyla her türlü dizgeli (sistematik) uğraşmayı" reddeder⁶. Söz konusu karşıtlık (zıddiyet) "karizmatik yetki ya da yetkinin özüdür ve sadece bunun ortaya çıkış sürecinde bulunur"⁷. Karizmatik yetkinin özündeki kararsızlık nedeniyle⁸ sırasında, eylem toplumun düzgülü (normal) işleyişine (rutinine) getirilir⁹. Bu; "toplumun sürekli kurumlarına gelip, geleneksel veya ussal toplumsallaştırma (sosyalizasyon) güçlerini bıraktığı için, bir bakıma karizmanın kaderi olur"¹⁰. WEBER, karizmatik önderlerden söz ederken, bunların muhtemel izleyicileri üzerindeki, üstün tutulan görev veya davranış biçimlerinin etkisini; kısacası, önderlerin olağanüstü ya da insanüstü nitelikler taşıdığına inanan izleyicileri ele almaktadır. İzleyiciler, önderin olağanüstü niteliklerini inançla benimsediklerinden, onun savını da, kendisini esleyerek (itaat ederek) meşrulaştırmaktadır. Bu ilişki, önderin başlattığı eylemin bir yanlıgı sonucu zarar görmesine veya başarı kazanıp alışılmasına (rutinleşmesine) kadar sürüp gider.¹¹

3 MAX WEBER, *The Theory of Social and Economic Organization*, Oxford University Press, 1947, s. 358.

4 HANS H. GERTH-C. WRIGHT MILLS, *From Max Weber: Essays in Sociology*, Oxford University Press, New York, 1946, s. 251.

5 WEBER, s. 361—362

6 A.g.k

7 A.g.k., s. 364.

8 GERTH-MILLS, s. 248.

9 WEBER, s. 363—386

10 GERTH-MILLS, s. 253.

11 WEBER, s. 360.

Karizmatik meşruluğa dayanan sosyal, politik düzenler (sistemler), karizmaya yanıt (cevap) veren belirgin ve kişisel nitelik gösteren belli özellikler ortaya koyar. İlk, önderi tanıtan temel öge, şeklen isteğe bağlı bile olsa, zorlayıcı görevdir. Önderin yetkisi, izleyicilerinin “iradesini” değil, daha çok onların görev veya yükümünü ifade eder. Sonuç olarak, durumda belirgin bir moral gücü vardır ve bu kesinlikle, geleneksel ahlâk kapıları ile ussal “akli” hesaplara karşıdır. Karizmatik grupların, yönetsel (idari) işlevlerin (fonksiyonların) başarılmasına yol gösterecek kurallara, genyöntemlere (prosedürlere), görevlere ilişkin ayrıntılı düzenleri yoktur. Bunun içindir ki, karizmatik olgunun, örgütlenmiş sosyal kurum ve ilişkiler “rutininin” tamamen karşıt savı (antitezi) olduğu ileri sürülmüştür. Bu sadece, “geleneksel” ve “ussal” yetkelerle (otoritelerle) çatışan karizmatik yetke değildir. Söz konusu biçimsel ayırımın ötesinde, saf karizmanın yapısında bazı, çatışan ve kurum karşıtı eğilimler vardır.¹²

Karizmalı kişi, alışılmış (rutin) düzenin yıkıcısı olduğu kadar, yeni bir düzenin de yaratıcısıdır. Karizma, evren veya toplumda en yaşamsal (hayati), en güçlü ve en yakın en yetkili görülen öğelere dayanan bir inancın sonucu ortaya çıktığından, kendilerine karizma atfedilenler “yetkili” kişiler olarak bilinir. Karizmalı yetke (otorite), şimdiki durumda onaylanmış meşruluk ölçütünden (kıstasından) hareket edip, önce sağlanmış başarıyı daha ileri noktalara götürür.

Böyle yetkelerin yeni eylemleri emrettikleri veya öğütledikleri durumlarda, söz konusu karizmalı kişiler, buyruk ve öğütlerini toplumda temel alınan mevcut kurallara göre açıklayıp, bunların meşrulaşmasını gerçekleştirirler. Aslında, kuşkusuz karizmal yetkenin koyduğu kuralların meşruluğu, toplumda halihazır yürürlükte bulunanların dışındadır. Gerçi bu, toplumun kültürüne içerlenirse de, karizmalı yetkenin meşruluk ölçütünün (kıstasının) kaynağı, söz konusu yetkenin genişleme istekleriyle çatışan bir rutinin baskısı altındaki kültür içinde belli bir oranı tutar. Bu durum, özünü meşruluğun “en son” (nihai) kaynaklarıyla doğrudan kurduğu ilişkiden alan bir eylem değeri ortaya koyduğundan, karizmatik yetke zorunlu olarak devrimci nitelik taşır¹³.

WEBER'in karizma görüşü, düşünürler arasında değişik yorumlara yol açmıştır. Bir görüşe göre, karizma kavramı, tarih boyu in-

12 EISENSTADT, s. XIX.

13 SHILS, s. 387

sana özgürlüğün metafizik aracı olarak hizmet etmektedir. Ancak ne var ki, sözü geçen özgürlük karizmayla birlikte epeyce hüküm giymektedir. WEBER'e göre özgürlük ussal olmayan duygu ve yalnızlıkla tanınır; şimdiki durumda hem kapitalizm, hem bürokrasiye karşı da savunulmaktadır¹⁴. Başka bir görüşte ise WEBER'in düşüncelerinde daha değişik yönler aramak gerektiği belirtilmiştir. Şöyle ki, karizma ve rutinleşmesi tarihin bütün evrelerinde görülmüş, her olayda yeniden ele alınmıştır. WEBER, karizmada bütün olumlu (pozitif) ve dinamik tarihsel güçlerle; bunun rutinleşmesindeki tüm olumsuz (negatif) ve gerici güçleri görmemiştir. Bu nedenle, WEBER, tarihin dinamik ögesini büyük adamların karizmatik "atılımlarında" göre, öte yandan kararlılık (istikrar) ögesini de, rutinleşmeyle "karizmanın zayıflamasında" bulan bir tarihsel kurama (teoriye) bağlı kalmamaktadır¹⁵.

Kuşkusuz bu değişik yorumlar karizma sorununa çözüm getirmeyip, ancak söz konusu kavramın bu türlü analizi ile sosyal bilimlerin bazı temel konularına ışık tutulmaktadır.

Karizma kişilere, eylemlere, görevlere, orunlara, kurumlara, simgelere (sembollere) ve materyal nesnelere; bunların düzen belirleyici güçlerle "nihaî", "temel", "yaşamsal" (hayati) bağıntılarının olduğu gerekçesiyle atfedilen bir nitelik gösterir. Başka deyimle, sadece insanların karizma taşıyıcısı olacağı savı yanlıştır. Kişilerin yanında, ülke bayrakları, parti sembelleri, toplumda genellikle büyük önem verilen kamusal, dinsel, vb. görevler ve orunlara heykeller, resimler gibi daha birçok nesnelere de karizma konusu olabilir. Öte yandan, üstün güçlerle ilişki arama ve toplumda birçok şeylere karizmatik nitelikler atfetme eğilimi, bazı kimselerde son derece kuvvetli, bazılarında ise zayıftır. Söz konusu her iki eğilim, insan organizmasının sinir sistemine yerleşir. Bunun derinliği ve güdüsünün gücü, durumun koşulları ile topluma egemen (hâkim) kültürden etkilenir¹⁶.

WEBER'in kullanımına göre, karizmatik nitelik genellikle din önderlerine reform yaratıcılarına, sivrilmiş politik önderlere, "kahraman" sıfatını kazanmış kişilere ve çevresine yeni yaşam anlayışı aşıl原因 benzeri önderlere atfedilebilir. Bu kişilerin "olağanüstü"

14 GERTH-MILLS, s. 72—73.

15 REINHARD BENDIX, Max Weber- An Intellectual Portrait, Doubleday New York, 1962, s. 328—329.

16 SHILS, s. 386

durumu (ausseralltaglichkeit) yalın istatistiksel frekans yokluğundan çok, basmakalıp (rutin) eylemlerde pek görülmeyen niteliklere iye (sahip) buldukları düşüncesinden çıkmaktadır¹⁷. Kahraman dediğimiz karizmalı kişilerdeki başlıca özellik, tarihsel güçleri kontrolleri altında bulundurma ve üstün tutulan amaçlarını başarıya yönünde yarattıkları inançtan gelmektedir¹⁸. Bu duruma göre Atatürk, Churchill, Hitler, De Gauell, vb. izleyicilerinde tarihin büyükleri olduğu ve uzun dönemde tarihin onlarla yaşanacağı kanısını doğurabilmişlerdir. Söz konusu inanç, izleyicilerin karizmatik bir görünüm içindeki güven duygularından çıkmaktadır, yoksa sırasında bu kişilerin hepsi için ümit verici olmamış ussal başarı ihtimalinden değil. Önder ve izleyiciler arasındaki ussal olmayan bu bağ veya tanınma izleyiciye üstünlük fırsatı sağlayıp, önderin de eylemin devrimci niteliğini korumasını gerektirmektedir¹⁹.

WEBER'e göre tarihte gerilere gidildikçe, karizmatik önderlik olayları daha çok rastlanacaktır²⁰. WEBER'i eleştiren bir görüşte ise, onun karizma anlayışının "modern teknik dünya ile bağdaşmadığı"²¹, günlük basmakalıp (rutin) düzenin dışında kalan ve bu anlamıyla tüm kurallara yabancı bir karizmatik yetke (otorite) kavramının çağdaş toplum ve önderlik anlayışının tam karşısı olduğu ileri sürülmüştür. Ancak ne var ki, bu konuya katkıda bulunan bazı yazarlar, karizmatik önderliğin çağımızın karmaşık, bürokratik kuruluşlarında da geçerli olduğunu; eylemleri bulunduğu oranı aşip, genel onayı sağlayacak biçimde gelişim gösteren yüksek nitelikli önder yöneticilerin durumlarının karizmatik bir önderlik olayı ile açıklanabileceğini savunmuşlardır²². Buradan çıkan sonuç, karizma olayının herhangi bir tarihsel döneme bağlama zorunluğunun bulunmadığıdır.

WEBER karizmaya değgin savında, karizmatik yetkenin özünde kararsızlığın yer aldığını, eninde sonunda ya gelenekçi, ya ussal

17 A.g.k. s. 387.

18 J.T. MARCUS "Transcendence and Charisma", *The Western Political Quarterly* 14, March, 1961, s. 237.

19 MARCUS, s. 239

20 GERTH-MILLS, s. 245.

21 A. SCHLÉSINGER, "On Heroic Leadership", *Encounter*, 15 December, 1960 s. 6.

22 Bkz.: P.L. BERGER, "Charisma and Religious Innovation", *American Sociological Review*, 28, December, 1963, s. 940—950; W.G. RUNCIMAN, "Charismatic Legitimacy and One Party Rule in Ghana", *Archives Europeenes de Sociologie* 4, s. 148—165.

ya da herikisinin karışımı bir kalıba gireceğini ve böyle bir rutinleşme süreci içinde, karizmalı grubun hergünkü normal yetke (otorite) biçimlerinden birine dönüşmeye eğilim göstereceğini belirtmiştir²³. WEBER'in inancına göre, söz konusu dönüşüm sırasında bazan karizmatik öğeler direnç gösterebilir, ancak bu daha çok kişisel olmayan bir biçimde ortaya çıkar.

Buraya kadar karizma hakkında belirttiklerimizi toplayacak olursak, öncelikle denilebilir ki, tek bir karizmatik mizaç ve kişilik tipi yok, fakat bağımsız bir yetke biçimi olarak, gerek kuramsal (teorik), gerek deneysel açıdan ayrı tutulan karizmatik bir olay (fenomen) vardır. Temelde, bu olay önder ve izleyicisi arasında belirgin bir sosyal ilişkiyi kapsamaktadır. Burada önder devrimci bir fikir, üstün bir imge (imaj) veya ülküyü (ideali) öne sürerken, izleyici bunu sadece ussal bir başarı olasılığı nedeniyle değil-zaten böyle ussal bir önyargı genellikle yoktur- önderin olağanüstü, üstün niteliklerine olan sarsılmaz inancıyla yapar. Böylece önder, eylemini yürütürken, düşünülerek hesapları yapılmış kurallar ve geleneksel yerine, izleyicilerinin tanıdığı devrimci imge ile herkeste görülmeyen üstün niteliklerini kullanır. Bu ortam içinde, karşılıklı olarak birbirlerinde aradıklarını bulan ve belli bir amaca ulaşma konusunda birtakım yükümleri yerine getiren önder ve izleyicisi arasındaki ilişkiye "karizmatik" demektedir hiçbir kuşkuyla yer yoktur. Bu, küçük gruplardaki olaylara olduğu kadar, geniş çaplı toplumsal eylemlere de uygulanır. WEBER'in belirttiği gibi, karizma değer yargısından uzak bir terimdir. Karizmatik önderler izleyicilerini, en azından, "zalimce" bir hile veya Hitler olayındaki gibi destanvari bir trajedi içinde bırakabilirler. Kendileri ve izleyicileri için, gerek birey gerek toplum olarak, tamamiyle yeni bir duruma girdiklerini düşünecekleri fırsatı yaratırlar. Ancak ne var ki, bu yeni düzenin eskisinin üzerine ahlâki bir iyileşmeyi getirip getirmediği çok kez tartışma konusu olabilir²⁴.

Karizma ne eski ne de yenidir, fakat bütün çağlarda hükmünü yürütebilir. Durum böyle olunca, günümüzde karizmadan uzak kalacağımızı kestirmemiz, geçmişte bizler gibi düşünöpte, bugünün devrimlerini yaşayan kuşakları gözönüne alınca olanak dışı kalmak-

²³ WEBER, s. 364—369

²⁴ THOMAS E. DOW, "The Theory of Charisma", *The Sociological Quarterly*, Vol. 10, No. 3, Summer, 1969, s. 316.

tadır. Karizmatik olasılıklar (ihtimaller) için birtakım hesaplar yapmak, bunların "bağımsız" niteliği dolayısıyla olursuzdur. Karizmadan uzak kalmak, ne Doğu ne Batı bloklarının, ne de gelişmiş, az gelişmiş toplumların tekelindedir. Örneğin Birleşik Amerika'da medeni haklar devrimi, geniş çaptaki bir karizmatik hareketin, çok gelişmiş toplumdaki oluşumuna apaçık bir örnektir²⁵.

Öte yandan karizmada olumlu (pozitif) ve olumsuz (negatif) olmak üzere en azından iki yönlü bir durum da ortaya çıkmaktadır. Karizması, izleyicilerini istediği yöne çeken önderler bulunduğu gibi, adının duyulması bile birçok kimsede nefret uyandırıp, eylemlerini onaylamayarak, aksine direnen insanlara karşı büyük mücadeleler vermek zorunda kalmış önderlere de tarihte rastlanmaktadır. Aslında bir önderin istediği düzeni getirmesi, karizmasını olumlu karşılayanların, olumsuzlardan ağır basıp, kendisini eylemlerinde destekleyerek, izlemesine bağlı kalmaktadır.

Birtakım kişilerin karizmatik önder veya yönetici olarak kendilerini çevreye benimsetmelerine yol açan neden, taşıdıkları olağanüstü kişilik özellik ve yeteneklerinden çok, seçildikleri ya da elde ettikleri orunun yahut büronun güçlü bir karizmasının olmasıdır. Buna karizma sözlüğünde "Büro Karizması" denilmektedir. Toplumda bireylerin karizmalı olarak gördükleri orun ve bürolara gelen kişiler kendiliğinden söz konusu karizmayı edinmekte, fakat bu orun ya da bürolardan ayrıldıkları zaman, karizmalarını da kaybetmektedirler. Ancak, kuşkusuz, birçok durumlarda bunun tersi sonuçlar da doğmakta, kişisel olmayan büro karizmasını kendi üzerinde kişiselleştirip, sırasında bu orun ya da bürodan güçlü bir karizmayla ayrılarak, çevresinde veya toplumda etkisini sürdüren önderler de çıkmaktadır.

ATATÜRK'TE KARİZMA GELİŞİMİ VE RUSTOW'UN DÜŞÜNCELERİ

“Devlet Kurucusu Olarak Atatürk” adlı yazısıyla Atatürk’ün Milli Mücadele başarısını oldukça ayrıntılı inceleyen D.A. RUSTOW, Atatürk’ün önderliğindeki karizmatik ögenin varlığı konusunda da eleştiri değeri olan düşünceler ileri sürmüştür²⁶. RUSTOW. inceleme yazısında her ne kadar Atatürk’ün karizmasına değinmişse de, onun yaşamını bu açıdan ayrıntılı biçimde incelemeyip, aşağıdaki üç dönemde toplamıştır:

- 1- Asker Atatürk (military man)
- 2- Örgüt Adamı Atatürk (organization man)
- 3- Diktatör ve Rakipsiz Hükümran Atatürk (dictator and unchallenged ruler)

Buna karşılık, Atatürk’ün Milli Mücadele yaşantısını, RUSTOW’un makalesinde yer yer güçlü olarak belirttiği karizma gelişimi açısından incelersek, aşağıdaki bölümlemeyi yapma olanağı çıkmaktadır, şöyleki:

- 1- 1919’da Türkiye’deki karizmatik ortam
 - 2- Karizmatik ortamda Atatürk’ün karizmatik olmayan yaklaşımı
 - 3- 1919’dan sonra Atatürk’ün karizmatik orunu
- 1919’da Türkiye’nin içinde bulunduğu karizmatik ortamı yaratan etmenleri şöylece özetlemek olurludur:
- Kaybedilen savaşlar ve düşman işgali sonucu ulusta meydana gelen moral çöküntüsü
 - Yönetmel (idarî) kontrolü, orduyu, tüm olanaklarını kaybedip, şaşırılmış bir padişah ve hükümet
 - Ülkenin bazı yer ve bölgeleri dışında, yurt çapında ortak bir eylem ve politika üzerinde karar alma girişiminin bulunmaması

26 Bkz.: DANKWART A. ROSTOW, “Atatürk as Founder of a State”, *Daedalus*,

Atatürk'ün, etmenleri yukarıda özetlenen bu karizmatik ortama girişini RUSTOW aşağıdaki biçimde anlatmaktadır²⁷.

“Bu karışık ortamda, Padişaha ve Müttefik Kuvvetlerine karşı isim yapmış bir kimsenin girişeceği eylem, onun karizmatik bir yetke (otorite) savını kolayca ortaya koymasına yeterli olacaktır. Mustafa Kemal, dağılmış olan ordunun birkaç utkulu (muzaffer) kumandanlarından biri olarak biliniyordu. Kendisi, 1919 yılının baharında, açıkça Padişaha karşı gelip, İngilizlere meydan okuyarak politikaya atıldı... Ancak, Kemal'in kendisi, erkinin (kudretinin) dayandığı kişisel ve karizmatik temel konusunda son derece ihtiyatlı davranıyordu. Anadolu'ya çıkmadan önce, İstanbul'da altı ay görüşmelerde bulunmuş ve her şeyi isyan, iç savaş ve karizmaya yol açacak bir hareket tarzından kaçınacak biçimde düzenlemişti. Anadolu'da, Padişaha karşı doğrudan eyleme geçme durumunu mümkün olduğu kadar geciktirerek, uzlaşma olanağını açık tutup, bu yönde olumlu öneriler de yaptı. Böylece, ihtilale gönülsüzlüğünü ve çok sakıngan (ihtiyatlı) bir karizmatik olduğunu kanıtladı (ispatladı). WEBER'e göre karizmatik önder, saptanmış kurallarla alay edip, kendine kararlı bir kazanç ya da gelir sağlamaya bakmayıp, önceden yönü bilinen alışılmış düzeni (rutini) reddeder. Bu açıdan bakıldığında da Kemal Karizmatik görünümün tam karşıtıdır. Meslek yaşantısı boyunca hükümetin kendisine verdiği normal aylığını almıştır. Bundan başka, eğilimi her zaman tüm sorunları örgüt aracılığı ile çözme yönünde olmuştur. İstanbul'da Harbiye Nezareti örgütü kendisini Anadolu'ya göndermiş. Kemal bu resmi ödeviyle uğraşmayıp, asıl inandığı görevine hazırlanmıştı. Anadolu'ya geçtiğinde, başka örgütlerle ilişki kurmuştur ki, bunların içinde yöresel (mahalli) direniş grupları ve İttihat-Terakki Partisinin “Müdafayı Hukuk”, “İlhakın Reddi” gibi çağrışlarla (sloganlarla) eyleme geçen üyeleri başta gelmektedir. Bu dönemde, Mustafa Kemal'i öteki halk adamlarından ayıran en büyük özelliği, karizmatik olmayışıdır şöyleki; büyük ve önemli çabaları örgüt içinde göstermeye özellikle dikkat etmiştir. Bu nedenle kendisine o dönemin karizmatik ortamına atılmış bir “örgüt adamı” (organization man) demek daha uygun düşer.”

27 RUSTOW, s. 796—797.

1919'da karizmatik ortama, Atatürk'ün koşulların çok yerinde olmasına rağmen, karizmatik bir önder olarak değil de, bir örgüt adamı olarak girişi konusunda RUSTOW'un tanısına (teşhisine) hak vermemek elde değil. Ancak ne var ki, RUSTOW Atatürk'ün "örgüt adamı" modelini seçme nedenlerini araştırmayıp, sadece olan durumu tanımlamaya (teşhis etmeye) çaba göstermiştir. Halbuki o dönem için aşağıdaki sorulara cevap aramaya çalışmak, karizma yönünden ilgi çekici noktaları ortaya koymaktadır: Atatürk niçin general veya paşa üniformasını çıkarmıştır? Neden kendisini ulusun bir ferdi olarak tanıtmayı uygun bulmuştur? Böyle karışık bir ortamda kolayca karizmatik bir asker önder olabileceken, bu yolu niçin seçmemiştir? Karizma açısından bu sorulara cevap ararken, Atatürk'ün şu hususları düşündüğü ileri sürülebilir, şöyleki; eğer Atatürk sözü edilen karışık ortamda, asker üniformasıyla karizmatik bir önder olarak ortaya çıksaydı, belki bir süre sonra onun durumuna özenip, aynı orunu (mevkii) elde etme çabasına düşecek karizmatik önder adaylarıyla da uğraşacak ve kuşkusuz, henüz amaç yolunun abşında yıpranmış olacaktı. Başka bir deyişle, olumsuz (negatif) karizması, olumlusuna (pozitifine) ağır basıp, kendisini eylemden alıkoyabilecekti. Atatürk'ün bu gerçeği görüp, olumsuz karizmasını geciktirmek için başlangıçta "ulusun bir üyesi" olduğu çağırısıyla (sloganyla) *örgüt adamlığını* seçtiği düşünülebilir.

RUSTOW daha sonraki görüşlerinde, önce belirttiğimiz, Atatürk'ün yaşantısına ilişkin bölümlemeyi (tasnifi) bir de yıllara göre yapmıştır şöyleki:²⁸

- Asker Atatürk (1918'e kadar)
- Politik bir önder olarak örgüt adamı Atatürk (1918—1923)
- Diktatör Atatürk (1923—1927)
- Rakipsiz hükümler veya önder Atatürk (1927—1938)

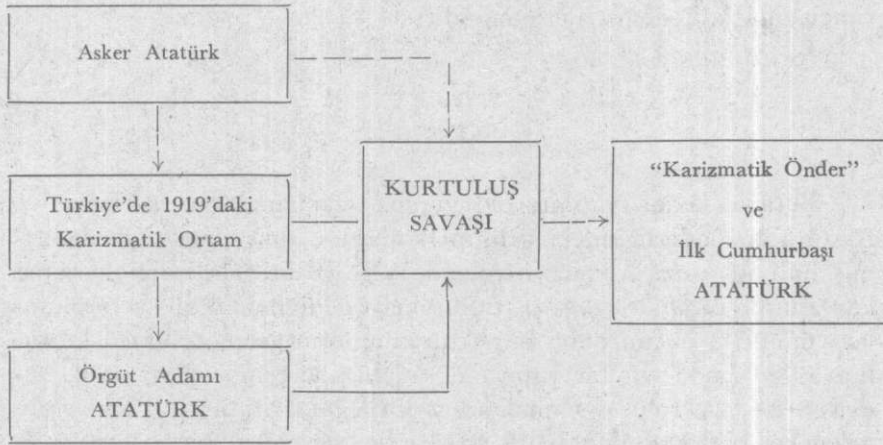
Genellikle RUSTOW, Atatürk'ün inanç ve eylemlerini inceleyip, değerlendirirken karizma görüş noktası üzerinde durmamıştır. Halbuki yazısının başlangıcında, ortamı ve Atatürk'ün orununu incelerken karizma kavramını temel almış, ancak sonradan bu noktayı yokumsamıştır (ihmal etmiştir). Gerçekte, Atatürk'ün karizması ile yukarıdaki bölümlemede belirtilen orunları (mevkileri) arasında sıkı bir bağ bulunmaktadır. RUSTOW sadece, Atatürk'ün "örgüt adamlığı"

²⁸ RUSTOW, s. 808—813.

orununu seçmesinin nedenlerini, onun karizmasını geliştirmesi açısından araştırmamakla kalmayıp, aynı zamanda "diktatör" ve "rakipsiz önder" orunlarının temelindeki nedenlerini de incelememiştir. Atatürk nasıl karizmatik diktatör, rakipsiz önder veya kısaca "büyük ulusal önder" olmuştur? Kanımızca, Atatürk'e güçlü bir karizmatik orun sağlayan etkenler başlıca iki temele dayanmaktadır, şöyle ki:

- 1919'da Türkiye'deki karizmatik ortam
- Türkiye'nin Batılılaşmasına ilişkin Atatürk'ün ülküleri veya amaçları.

Atatürk, 1919'da Türkiye'nin karizmatik ortamına bir örgüt adamı olarak girdikten sonra, gerçekten ulusun çok sınırlı olanak ve güçlerini düzenleyip, örgütlenirerek işgalci kuvvetlere karşı kesin bir askeri zafer elde etti. İşte bu evreden sonradır ki, Atatürk izleyicilerince güçlü karizmatik bir önder olarak görülmeye başlandı. Kendisinin karizmatik olma yolunda geçirdiği evreleri ve girdiği durumları aşağıdaki şemayla daha belirgin biçimde göstermek olurludur (mümkündür):

Türk Ordusunun İstiklâl Savaşında başarılı kumandanı ve genç Türkiye Cumhuriyetinin seçilen ilk cumhurbaşkanı olarak Atatürk, toplumun yapısında köklü değişikliklere yol açacak devrimleri yaparken herşeyden önce ulus çapında kazandığı söz konusu karizmatik oruna dayanmıştı. Toplumun dışından veya topluma rağmen olmayıp, güç-

lü olumlu (pozitif) karizmasına dayanarak halkın içinden başlattığı devrimleri tamamlarken, aşağıda özetlediğimiz tutum tarzı, hem karizmasının gücünü koruyup, geliştirmiş, hem de dolayısıyla devrim eylemini en az dirençle yürütmesine yol açmıştı, şöyleki:

- 1- Hiçbir zaman kendi adına konuşmamış, daima ulus adına konuşmayı yeğ tutarak (tercih ederek), “Biz” sözcüğünü kullanmıştır.
- 2- Bir konu veya sorun için eyleme geçmeden önce, girişimine (teşebbüsüne) ilişkin olarak ilk kez Millet Meclisini buna inandırıp, onayını almaya özellikle dikkat etmiştir.
- 3- Halkla bağlantısını koparmamaya önem vererek, onlarla haberleşme kanallarını her vakit açık tutmuştur.

Ancak ne var ki, Atatürk’ün olumlu (pozitif) karizmasını koruyup, geliştirme konusunda gösterdiği bu yerinde tutuma rağmen, yine de kendisine karşı olumsuz bir karizmanın ortaya çıkmasını tamamiyle engelleyememiştir. Bunun sonucudur ki, devrim tarihimizde “İzmir Suikastı” olayı önemli bir yer tutmuştur. Kanımızca Atatürk’ün önderlikteki en büyük başarısı olumlu karizmasının, olumsuz (negatif) karizmasına sürekli olarak üstün gelmesini sağlayıp, toplumu devrimci amaçlara doğru ilerletmesidir.

SONUÇ

Buraya kadar yapmış olduğumuz açıklamalarla, karizma ve Atatürk’ün önderliğindeki gelişimi konusunu ana çizgileriyle belirtmiş bulunuyoruz. Alman sosyoloğu WEBER’in geliştirdiği karizma kavramının özellikle *gelenekçi* (traditional) dediğimiz örgüt ve toplumlar yönünden önemi daha büyüktür. Bunların gelenekçilikten kurtulup, *çağcıl* (modern) bir yapıya ulaşmaları sürecinde karizmatik önderler başlıca rolü oynamaktadır. Örneğin, Atatürk, Türkiye’nin gelenekçi bir ortamdan batılı, başka deyişle çağcıl bir ortama geçmesinde olumlu karizmanın gücüyle eyleme geçip, köklü devrimlere girişebilmiştir. Önderliğindeki karizma ögesi o kadar gelişmiştir ki, bugün kendisi hayatta olmadığı halde, ulusun yaşam boyu millî önderlik orununun tek sahibi olmuştur. Kendisine her ne kadar, içlerinde RUSTOW da olmak üzere birçok kimse “diktatör” demek te ise de, bu diktatörlüğün, bizlere ifade ettiği anlamıyla, onun gücü-

ne ve topluma türlü biçimlerde yapılan baskıyla dayanılarak kurulan diktatörlükle ilgisi olmaması gerekir. Atatürk'ü gerçekten bir toplumun "Atası" yapan özelliği, halkın kendisine olan tutkusu, inancı, diğer deyimle *karizmasının* etkisindeki güçtür.

Atatürk'ten verdiğimiz örnekle de görüldüğü gibi, sırasında bir ulusun geleceğinde büyük rol oynayan karizma, işletme ve kurumların yaşantısında çok daha kısa dönemlerde önemli değişiklikler getirebilecektir. İşletme ve kurumların örgütlerinde karizması güçlü kişilerin ortaya çıkıp, üst basamaktaki orunlara gelmeleriyle, örgütün onların düşünce ve felsefelerindeki kalıplara veya modellere kısa sürede girmeleri arasında sıkı bir bağ bulunmaktadır. Buna yol açan durum ise örgütlerde insan ögesinin başta gelmesidir. Karizması olumlu (pozitif) açıdan güçlü olan bir yöneticinin çevresinde toplanıp, onun dilediklerini direnmeden yerine getiren işgörenler; aksine kendilerinde olumsuz (negatif) bir karizma yaratan yöneticilerin çevresinden uzaklaşıp, onlara karşı bir direniş cephesinin kurucusu olacaklardır. Gerek örgütlerin, gerek toplumların gelişmesi veya geri ortamda kalması olayının, bunlara egemen orunlardaki kişilerin çevrelerinde yarattıkları karizmayla oranlı bulunması, söz konusu yönetici ya da önderlerin eylemini yürüttükleri düşünce ve duygu yapıları üzerinde durmayı gerekli kılmıştır. Şöyle ki, ister işletmelerin ister toplumların yönetiminde olsun, gelenekçiliğin ve alışılmışlığın savunucusu bir yönetici veya önderin, etkisi, kuşkusuz çağcılığın ve ileriliğin öncülüğünü yapanlarıkinden değişik sonuç verecek; birincilerin karizmasıyla örgütler ile toplum geriler ya da olduğu yerde kalırken; ikincilerin olumlu (negatif) karizmasıyla ileri gelişme hedeflerine doğru yol alacaklardır.